

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מונחי הגפן

כָּרֶם — גן נטוע גפנים: "ויחל נח איש האדמה ויטע כרם" (בר' ט, כ—כא). גם מטעי זיתים נקראים כרם: "מגדיש ועד קמה ועד כרם זית" (שופטים טו, ה). ובמליצה השתמשו חכמים בכרם כציור לכרמו של הקב"ה, שהוא בית ישראל, כגון המעשה בר' אלעזר בר' שמעון, שהיה תופס גנבים ומוסרם למלכות, ושלח לו ר' יהושע בן קרחה: "חומץ בן יין! עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה?!". שלח לו: "קוצים אני מכלה מן הכרם". שלח לו: "יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו" (ב"מ פג ע"ב). שימוש ציורי זה ודאי מושפע משיר הכרם שבישעיה ה' ("כי כרם ה' צבאות בית ישראל").

בלשון חכמים שימש כרם גם כינוי לחבורת חכמים: "כרם ביבנה" (כתובות ד, ו), ובתלמוד תהו על כינוי זה ופירשוהו: "וכי כרם היה שם? אלא אלו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות ככרם" (יר' ברכות ד, ו).

גָּפֶן — העץ או השיח העושה את הענבים, שמהם מפיקים את היין: "מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל" (שופ' יג, יד). גָּפֶן סוּרְחַת — גפן שדליותיה משתרעות על האדמה: "ותהי לגפן סורחת שפלת קומה" (יחז' יו, ו). באותו פרק מכנה הנביא גפן מפותחת עושה ענף ופרי "גפן אדרת" (שם ח).

דְּלִית — גפן שענפיה מודלות על גזע עץ או על עמוד עץ: "אין מביאים מן הדליות" (מנחות ח, ו). לגפן כזאת, המהווה כעין סוכה, מכוון תיאור חיי השלווה שבמקרא: "איש תחת גפנו ותחת תאנתו".

שׁוֹרֵק, שׁוֹרְקָה — גִּפְּן שִׁפְרִייה וַיִּינָה אָדוּם (כִּנְרָאָה מִן
הַשׁוֹרֵשׁ שׁוֹרֵק, שֶׁעֵנִינֵנו אָדוּם): "וְאֵנְכִי נִטְעַתִּיךְ שׁוֹרֵק" (יִרְמ' ב,
כא), "אוֹסְרֵי לִגְפֵן עִירָה וְלִשְׁרָקָה בְּנֵי אֶתְוֹנו" (בִּר' מֵט, יא).

חֶלְקֵי הַגִּפְּן: — שׁוֹרֵשׁ, גִּזַּע, זְרוּעַ, סַעִיף (רֹאשׁ
הַזְרוּעַ לְאַחַר הַזְמִירָה), שׁוֹרֵיג (עֵנָף צַעִיר וִירוֹק), זְמוּרָה (עֵנָף
מִעֻצָּה), דְּלִייה (עֵנָף מִשְׁנֵתוֹ הַשְּׁנִייה וְהַלְּאָה), עֵין (שְׁבֵה מִתַּפְתָּחִים
הַפְּקָעִים), פִּקֵּעַ (מִלְּבָלֵב וּמוֹצֵיא שְׁרִיג), פֶּרֶק (הַחֶלֶק שֶׁבֵין עֵין
לְעֵין).

קְנוֹקְנוֹת — כַּעֵין חוֹטִים הַיּוֹצֵאִים מִן הַדְּלִייה, מִתַּפְתָּלִים
וְנֹאחֲזִים בְּכָל מָה שֶׁמְזוּדְמָן לַפְּנִיהֶם. לְקְנוֹקְנוֹת, שְׂאִינָן עוֹשׂוֹת פְּרִי,
נִמְשָׁלוּ "רִיקִינִין שְׁבִישְׂרָאֵל" (חֹלִין צֵב ע"א).

אֶשְׁפֹּל — עֲנָבִים הַגְּדֹלִים מִחוֹבְרִים יָחַד: "וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם
זְמוּרָה וְאֶשְׁכּוֹל" (בַּמִּד' יג, כג). הַחֶלֶק הָעֲלִיּוֹן שֶׁל הָאֶשְׁכּוֹל נִקְרָא
כַּתֵּף, וְהַתַּחְתּוֹן — נֶטֶף (פֶּאֶה ז, ד).

פְּסִיגָה, מ"ר פְּסִיגִים, פְּסִיגִין — חֶלֶק הָאֶשְׁכּוֹל: "פְּסִיגָה שֶׁל
אֶשְׁכּוֹל שְׂרִיקָנָה טְהוּרָה, שִׁיר בֵּה גְרַגִּיר אֶחָד טְמֵאָה" (עוֹקְצִין א, ה).

עוֹלָלָה, עוֹלָלֹת — אֶשְׁכּוֹל דֵּל הַמְכִּיל רַק גְּרַגְרִים בּוֹדְדִים:
"כַּעֲוֹלָלוֹת אִם כֹּלָה בְּצִיר" (ישׁע' כד, יג); "אִיזְהוֹ עוֹלָלֹת — כָּל
שְׂאִין לָהּ לֹא כַּתֵּף וְלֹא נֶטֶף" (פֶּאֶה ז, ד).

סִיג — יֵשׁ קוֹרְאִים כִּךְ אֶת שִׁיּוּרֵי הָאֶשְׁכּוֹל, לְאַחַר שֶׁנֶּאֱכַל
הַפְּרִי, עַל יִסוּד הַמְדַרְשׁ: "הָאֶשְׁכּוֹל הַזֶּה כָּל זְמַן שִׁישׁ בּוֹ עֲנָבִים
הוּא נִתּוֹן בִּיד הָאָדָם; אֲכָל הָעֲנָבִים, נַעֲשֶׂה סִיגִים" (מְדַרְשׁ תְּהִלִּים
קִיט, קִיט).

עֲנָב — פרי הגפן. ח ל ק י ו : זג (הקליפה), ציפה (בשר הפרי, כמו בפירות אחרים), חרצן (הגלעין).
צִמּוּק — ענב מיובש : "פלח דבלה ושני צמוקים" (שמ"א ל, יב).

בְּצִיר — אסיפת הענבים מעל הגפן : "והשיג לכם דיש את בציר (ויקרא לג, ה), וגם הפרי הנבצר : "טוב עוללות אפרים מבציר ביעזר" (שופ' ח, ב).

ראובן סיוון-סילמן

"החברה ההיסטורית" ו"הממשלה הבריטית"

תיתי לו לחברי אבא בנדויד על האחרונה שבהערותי "מלשון החדשות וההודעות" ("לשונונו לעם" מחזור ט, קונטרס ז), שבה הצליח להוסיף על רשימתו של ר' ספן ולערער בראיות חותכות את האיסור שאסרו עלינו כמה מחמירים לומר החל מ־ ואת הניסיון לכפות עלינו לומר דווקא החל ב־. הקלה רבה ה ק ל מעלינו.

אך הראשונה שבהערותיו אלה קשה ומוקשה היא בעיניי. כאן ראה המחבר ל ה ח מ י ר ולנסות לערער תהליך רווח למדיי בלשון החדשה, היינו היווצרות משמעות מסוימת בהקשר מסוים של תוארי היו"ד¹, משמעות שאין לבו של המחבר שלם עמה, והוא מלגלג עליה בכל פה.

1 השם תוארי יו"ד הוצע לראשונה לסוג תארים זה ע"י הבלשן

והמורה הארץ־ישראלי ישראל איתן ז"ל, שנפטר באמריקה (במאמרו בכתב־העת "מקלט").